AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 287-304

ASPECTE ETNOLINGVISTICE ÎN STUDIILE LUI THEODOR CAPIDAN

de

Ana-Maria POP

Pornind de la o definiție foarte largă dată etnolingvisticii – „încercare[a] de a pune în corelație limba cu istoria şi viața unui popor”[1] –, se poate afirma că istoria lingvisticii româneşti cunoaşte o îndelungată tradiție a abordărilor de acest tip, concretizate în studii, mai mult sau mai puțin sistematice, bazate pe o metodologie mai mult sau mai puțin riguroasă, care fie propuneau soluții pentru anumite realități istorice, etnografice etc. din trecut pe baza faptelor de limbă (deseori această „metodă” era impusă de absența izvoarelor istoriografice), fie urmăreau modul în care diferitele aspecte extralingvistice se reflectă la nivelul limbii, al lexicului, în special.

Într-o accepție restrânsă, *etnografia lingvistică* (*etnolingvistica*) este un „domeniu de frontieră, în care investigațiile privind cultura materială şi spirituală a unui popor şi terminologia respectivă se dezvoltă după metode împrumutate din ambele discipline, concluziile obținute fiind utile amândurora”[2]. Şi această „dimensiune” este foarte bine reprezentată în lucrările lingviştilor români, elocvent în acest sens fiind şi faptul că „şcoala română de etnografie a fost ilustrată, în prima jumătate a secolului XX mai ales prin specialişti de formație filologică”[3]. Este vorba, în principal, de şcoala lingvistică bucureşteană, care a promovat şi a impus, prin studiile lui Ovid Densusianu, Tache Papahagi[4] etc., o perspectivă largă, interdisciplinară, în care dialectologia, etnografia şi folclorul îşi aduceau reciproc servicii. Asemenea abordări sunt prezente şi-n lucrările

[1] Zamfira Mihail, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, în „Revista de etnografie şi folclor”, 1989, nr. 4, p. 371.
[2] Idem, *Recherches d'ethnographie linguistique comparée du sud-est européen*, în „Bulletin AIESEE”, XI (1973), nr. 1-2, p. 140.
[3] Idem, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, p. 369.
[4] Tache Papahagi este şi autorul primului curs universitar de *Etnografie lingvistică română* ținut, în 4 februarie 1927, în fața studenților de la Universitatea din Bucureşti.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

lingviştilor şcolii clujene[5], printre ai cărei reprezentanţi de seamă se numără şi Th. Capidan.

În lingvistica românească, numele lui Th. Capidan este legat, în principal, de studiul realităţilor româneşti sud-dunărene (aromâne şi meglenoromâne), cărora le-a consacrat lucrări de mari dimensiuni, precum clasicele monografii *Aromânii*[6] şi *Meglenoromânii*[7], dar şi numeroase alte studii, articole etc., în care descrierea celor două dialecte este însoţită de ample informaţii privind istoria şi modul de viaţă (ocupaţiile, tipul de organizare socială şi economică, obiceiurile, starea culturală etc.) ale acestor populaţii. Cunoaşterea temeinică a tuturor aspectelor legate de viaţa aromânilor şi meglenoromânilor, a idiomurilor vorbite de aceştia, precum şi convingerea că limba este „un reflex al spiritului şi al felului de a vedea lumea" (*Prefaţa* la volumul de studii *Limbă şi cultură*[8]) şi că în ea „se răsfrânge sufletul poporului nostru şi întreaga realitate a vieţii noastre spirituale" (*ibidem*), au avut drept rezultat o operă ştiinţifică a cărei trăsătură principală este, după cum pe drept cuvânt afirma Mircea Borcilă, „considerarea fenomenului lingvistic în strânsă legătură cu factorul istoric, geografic şi social-cultural"[9].

Cu toate acestea, savantul aromân nu a folosit, cu unele excepţii, această corelare a faptelor lingvistice cu cele extralingvistice într-o manieră sistematică şi riguroasă, cu urmărirea tuturor aspectelor şi implicaţiilor inerente unei astfel de abordări, în unele cazuri analizele sale constituind doar premise pentru dezvoltări ulterioare, şi nici nu a aplicat-o unei problematici riguros circumscrise, astfel încât, doar prin parcurgerea tuturor lucrărilor în care această modalitate de abordare este prezentă, considerate ca un tot unitar, se pot identifica „coordonatele" etnolingvistice ale operei sale.

---

[5] Alături de S. Puşcariu, ale cărui consideraţii/analize realizate în spiritul acestei orientări pot fi regăsite în lucrări precum *Limba română*. *I. Privire generală*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1976; *Locul limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, Tipografia „Urbana", 1920 etc., trebuie amintit şi G. Giuglea – unul dintre primii lingvişti români care a aplicat metoda „Wörter und Sachen" (vezi, în acest sens, articolul *Cuvinte şi lucruri. Elemente vechi germane în orientul romanic*, în „Dacoromania", II (1921-1922), p. 327-402); pentru alte aspecte privind această metodă vezi, în special, Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, Bucureşti, EA, 1962, p. 70-80 şi Zamfira Mihail, *Recherches d'ethnographie linguistique comparée du sud-est européen*, p. 140, 142.

[6] *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Academia Română. Studii şi cercetări, XX, 1932.

[7] *Meglenoromânii. I. Istoria şi graiul lor*, Academia Română. Studii şi cercetări, VII, 1925.

[8] Theodor Capidan, *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943.

[9] Mircea Borcilă, *Opera lingvistică a lui Theodor Capidan*, în „Cercetări de lingvistică", XXIV, 1979, nr. 2, p. 139.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

O astfel de analiză a întreprins Mircea Borcilă în excelentul său articol *Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică*[10], identificând „două arii problematice[11] majore": încercarea de definire, pe de o parte, a individualităţii idiomurilor româneşti sud-dunărene (cu precădere a celui aromân) în corelaţie cu modul de viaţă al populaţiilor respective şi, pe de altă parte, a aspectului balcanic al limbilor sud-est europene ca rezultat al unei mentalităţi comune întemeiată pe „unitatea de cultură şi civilizaţie" (*Limbă şi cultură*, p. 35).

Un prim aspect de natură etnolingvistică poate fi identificat în afirmaţiile lui Th. Capidan cu privire la *caracterul conservativ*[12] al romanităţii balcanice, caracter considerat de savantul aromân ca fiind, în principal, o consecinţă a împrejurărilor în care a decurs viaţa acestor români, mai precis, a modului lor de viaţă izolat şi tradiţional. Acest conservatorism[13] „puţin obişnuit" explică, în opinia aceluiaşi lingvist, *menţinerea* populaţiilor româneşti sud-dunărene sub forma unor *colectivităţi distincte* de cele ale populaţiilor în mijlocul cărora trăiesc, atât prin păstrarea tradiţiilor, obiceiurilor etc., cât şi, mai ales, prin conservarea *structurii latine* a idiomurilor vorbite de aceştia. Cu toate că în studiile lui Th. Capidan apar formulări în care, sub aspectul puterii de conservare, este vizată global[14] romanitatea sud-dunăreană, în marea majoritate a cazurilor

[10] În „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte", seria IV, tomul II (1979-1980), 1981, EA, p. 179-196.

[11] Pentru analiza consideraţiilor teoretice ale savantului aromân cu privire la relaţia limbă-cultură, vezi Mircea Borcilă, *Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică*, p. 192-196.

[12] Aprecierile lui Th. Capidan privind conservatorismul romanităţii sud-dunărene se găsesc cu precădere în primele sale articole (*Însemnătatea dialectului nostru aromânesc*, în „Lumina" [Bitolia], III, 1905, nr. 4, p. 106-111; *Conservatizmul* (sic!) *dialectului nostru faţă de acela al limbii greceşti*, în „Lumina" [Bitolia], IV, 1906, nr. 4, p. 97-101), care au un caracter mai mult de popularizare, fiind reluate în lucrări precum *Aromânii* sau culegerea de studii *Limbă şi cultură* etc., însă sporadic şi nesistematic, fără precizări suplimentare.

[13] Un alt aspect, subliniat în repetate rânduri de Th. Capidan, strâns legat sau care decurge din acest conservatorism puţin obişnuit, este importanţa mai mare, în ceea ce priveşte fenomenele arhaice, pe care o prezintă idiomurile sud-dunărene în comparaţie cu cel dacoromân pentru studiul istoric al limbii române: „[…] şi dialectul dacoromân păstrează unele particularităţi [fonetice] arhaice care lipsesc în dialectele transdanubiene şi mai ales în dialectul aromân. Cu toate acestea, din punctul de vedere al conservatismului, ele sunt de mai puţină importanţă, mai întâi pentru că sunt locale, al doilea, fiindcă se arată numai în literatura veche. În dialectele transdanubiene, particularităţile arhaice sunt generale şi există până azi în limba vorbită" (*Limbă şi cultură*, p. 305).

[14] Vorbind despre caracterul conservator al romanităţii sud-dunărene, se impune precizarea că este vorba doar de acele comunităţi de aromâni, meglenoromâni şi istroromâni care au *„reuşit să se păstreze până în zilele noastre*" [s.n. A.-M. P.] (*Aromânii*, p. 145) şi nu de întreaga masă a vorbitorilor idiomurilor în discuţie, fiind bine

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

este avut în vedere doar, sau cu precădere, dialectul aromân (fapt explicabil, deoarece, după cum se ştie, dintre dialectele istorice ale limbii române, dialectul aromân este cel mai conservator), astfel încât şi exemplele pe care le vom oferi, extrase din lucrările savantului aromân, se axează în principal pe fapte (lingvistice şi extralingvistice) din domeniul aromânesc.

În ceea ce priveşte rezultatul în plan lingvistic al acestui conservatorism „puţin obişnuit", surprind afirmaţiile lui Th. Capidan potrivit cărora dialectul aromân şi-a păstrat fondul latin „*nealterat*[15] în partea lui gramaticală" (*Aromânii*, p. 144). Este greu de crezut, însă, că savantul aromân, autor al celor două valoroase monografii consacrate dialectelor aromân şi meglenoromân şi a atâtor altor studii privind idiomurile româneşti sud-dunărene, făcând aceste afirmaţii, avea în vedere păstrarea *intactă* a fondului latin, ci, mai degrabă, credem că aceste formulări reprezintă o modalitate de accentuare a faptului că, în ciuda izolării lor îndelungate de romanitatea nord-dunăreană şi a faptului că au fost nevoite să-şi însuşească şi alte limbi, devenind bi- şi chiar trilingve, aceste populaţii continuă să vorbească nişte idiomuri romanice. De altfel, în acelaşi loc în care vorbeşte despre păstrarea intactă a fondului latin, savantul aromân nuanţează această afirmaţie, precizând că dialectul aromân „nu arată *aproape* nici o alterare *esenţială* în structura [sa] internă" (*ibidem*).

Revenind la factorii care au contribuit la păstrarea comunităţilor româneşti sud-dunărene şi a idiomurilor vorbite de acestea, accentul cade, după cum am precizat, pe modul de viaţă mai arhaic şi izolat al acestor populaţii. Pilonul central al acestui mod de viaţă îl constituie *păstoritul*, îndeletnicire care, potrivit lingvistului clujean, a determinat, iniţial, „răspândirea lentă[16] […] în cete de păstori, aşezându-se treptat în ţinuturile în care îi întâlnim mai târziu", fără a se „suprapune peste alte popoare, de la care ar fi putut primi anumite tendinţe de limbă" (*Limbă şi cultură*,

---

cunoscut faptul că o mare parte dintre aceştia au fost asimilaţi de către populaţiile balcanice cu care au venit în contact, iar o altă parte stăpânesc mai bine limba secundară.

[15] Vezi şi *Conservatizmul dialectului nostru faţă de acela al limbii greceşti*, p. 97 şi *Importanţa dialectelor pentru bogăţia limbii române*, în „Conferenţa", I (1936-1937), 1937, nr. 9 şi 10, p. 14.

[16] Această caracteristică a deplasărilor aromânilor, „în număr mic şi prin migraţiuni neforţate", s-a menţinut şi după ce o parte dintre aromâni au început să se ocupe cu comerţul, în detrimentul păstoritului. Mai mult, chiar şi în cazul în care aceştia erau nevoiţi să se deplaseze în număr mai mare („când se întâmpla câte o răscoală, sate întregi se mutau din părţile meridionale ale peninsulei în cele septentrionale"), ei se fereau de imixtiunile cu alte populaţii, stabilindu-se în apropierea unor aşezări locuite tot de aromâni sau ridicându-şi propriile sate. În acest fel, susţine Th. Capidan, „graiul lor era mai mult sau mai puţin scutit de înrâuriri străine" (*Limbă şi cultură*, p. 300).

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

p. 299), iar, ulterior, situarea locuinţelor în locuri izolate, greu accesibile, pe vârfurile munţilor, fapt care i-a ferit de influenţe externe („ca păstori, ei ocupau întotdeauna vârfurile munţilor şi tot aici îşi construiau locuinţele” – *Réponse critique au* ***Dictionnaire d'étymologie koutzovalaque*** *de Constantin Nicolaidi*[17], p. 38).

Din păcate, indiferent cum sunt interpretate afirmaţiile lui Th. Capidan cu privire la conservarea elementului latin (vezi *supra*), este greu, după cum precizează şi Mircea Borcilă, ca, *sub această formă*, teza conservatorismului romanităţii sud-dunărene să fie demonstrată ştiinţific, deoarece, pe de o parte, parametrii de natură extralingvistică s-au modificat, modul de viaţă al acestor comunităţi schimbându-se, iar, pe de altă parte, „pentru că dificultatea de a corela cele două aspecte (lingvistic şi etnografic) în mod concret – şi nu doar sub forma unor raportări generale, puţin operante şi imposibil de supus unui control empiric – ridică în această formulare a problemei, şi în faţa cercetărilor lui Th. Capidan, dificultăţi redutabile, care rămân, evident, fără rezolvare”[18].

În schimb, după cum se ştie, raportul dintre expresia lingvistică şi realitatea extralingvistică poate fi urmărit, cu rezultate concrete, în cadrul vocabularului. Astfel, având în vedere faptul că aceste comunităţi au avut un mod de viaţă „mai” tradiţional decât românii din nordul Dunării, lexicul, în special cel de origine latină, ar trebui să poarte amprenta acestei realităţi fie prin conservarea unor termeni care nu s-au păstrat (sau nu au existat) în dialectul dacoromân, fie prin anumite modificări semantice (dezvoltări de sens, specializări etc.). Deşi nu tratează într-un mod explicit acest aspect, în studiile lui Th. Capidan există anumite afirmaţii şi mai ales numeroase exemple care pot constitui premise şi pentru un astfel de demers. Un exemplu în acest sens îl constituie precizările sale cu privire la „poziţia” şi importanţa termenilor din sfera păstoritului în cadrul elementelor de origine latină din dialectul aromân: „Vorbind despre fondul latin din dialectul aromân, în primul rând se impune o cercetare asupra termenilor pastorali[19]. Aromânii, ca eminenţi păstori, s-au ocupat încă din timpurile cele mai vechi cu creşterea turmelor. *Ca o urmare a acestei îndeletniciri, limba lor, în afară de terminologia pastorală cunoscută, mai conţine un număr de cuvinte care lipsesc la dacoromâni*” [s.n. A.-M. P.] (*Aromânii*, 145). Şi mai important este, însă, faptul că această afirmaţie

[17] Salonique, Etablis Acquarone, 1909.
[18] Mircea Borcilă, *Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică*, p. 181.
[19] Vezi şi *Românii nomazi*, p. 175: „După cum graiul acestor români în elementul de bază al limbii române se prezintă într-un stadiu ceva mai vechi, tot aşa îndeletnicirea lor cu păstoritul sub formă nomadă se înfăţişează în stadiul mai vechi al vieţii româneşti”.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

este însoțită de expunerea termenilor[20] în discuție, cu precizarea etimologiei şi cu explicații bogate privind sensul acestora.

În ceea ce priveşte reflexele acestei îndeletniciri în plan semantic, trebuie menționată, în primul rând, evoluția suferită de cuvântul *vlah* (nume prin care aromânii sunt numiți de populațiile vecine), care a trecut „de la înțelesul etnic la acela de păstor" (*Românii nomazi*[21], p. 28), apoi termeni precum *cale* (< lat. *callis*, *-is* „potecă care duce peste înălțimile dealurilor şi munților; drum pentru vite care sunt mânate la păscut, drum care duce la păşune"), care, susține savantul aromân, s-a generalizat, în dialect neexistând alți termeni de origine străină pentru denumirea acestei noțiuni (cf. dr. *drum*, *potecă*), tocmai datorită păstoritului, „care, de veacuri, ajunsese îndeletnicirea de căpetenie la aromâni" (*Românii nomazi*, p. 37), *mas* (< lat. *mansum*) „loc de mas al oilor sterpe în timp de noapte, loc unde dorm oile şi muntenii vara în timpul nopții, *târlă*" (*Aromânii*, p. 152) (cf. dr. *mas*, care are următoarele sensuri: 1. (Moldova şi Transilvania) „poposire"; 2. „popas peste noapte"; 3. (prin extensie) „loc de popas peste noapte" – DA) etc.

Vorbind despre rolul pe care l-a avut păstoritul în viața românilor sud-dunăreni şi, implicit, despre reflexele acestuia la nivel lexical, trebuie amintit şi studiul *Românii nomazi*, în care savantul aromân oferă o imagine completă a multiplelor aspecte ale acestei îndeletniciri. Dincolo de precizările deosebit de valoroase cu privire la *formele vieții păstoreşti la aromâni – transhumanța*, *seminomadismul* şi *nomadismul* –, important pentru demersul nostru este faptul că, deşi această lucrare are, după cum însuşi mărturiseşte, „mai mult un caracter etno-istoric decât filologic" (*Românii nomazi*, p. 87), faptele de limbă nu lipsesc, constituind chiar, alături de un bogat material extralingvistic, argumente în soluționarea unor aspecte mai puțin clare ale vieții acestor români sau, situația opusă, anumite caracteristici ale condițiilor şi modului lor de viață sunt folosite în elucidarea etimologiei unor cuvinte (de ex., termenul *fălcare*).

Una dintre problemele controversate abordate de Th. Capidan în acest studiu priveşte natura îndeletnicirilor aromânilor: se ocupau aceştia exclusiv cu păstoritul sau cunoşteau şi cultura pământului? Pentru clarificarea acestei chestiuni, savantul aromân întreprinde o analiză complexă şi riguroasă, în care argumentele lingvistice, considerate de prim rang, sunt completate, întărite de aspecte care țin de tipul de organizare socială întâlnită la această populație.

Astfel, Th. Capidan grupează termenii de origine latină din sfera vieții agricole pe câmpuri lexicale (termeni pentru *însemnarea terenului*

[20] Dintre aceste cuvinte din domeniul vieții pastorale, doar trei se găsesc şi în dialectul meglenoromân (*mirindzu*, *căprin* şi *rusă*) (*Aromânii*, p. 147).
[21] *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

arabil, *pentru sculele de trebuinţă la munca câmpului*, *pentru cereale*, *pentru păioase*), luând, însă, în discuţie doar acei termeni[22] cu valoare probatorie, mai precis, acele cuvinte a căror prezenţă în dialect nu s-ar fi putut datora contactului aromânilor cu *populaţiile câmpene*. Este vorba de cuvinte precum *arie* (< lat. *area*), *triirare* (< lat. *tribulo*, *-are*), *zvinturare* (< lat. *ex-ventulo*, *-are*), *seaţire* (< lat. *sicilis*, *-em*), *siţirare* (< lat. *sicilo*, *-are*) şi, mai ales, *aratŭ* „plug" (< lat. *aratrum*), *sărcl'are* „a curăţa ogoarele de ierburi" (< lat. *sarc(u)lo*, *-are*) şi *vomeră* „fierul lat al plugului" (< lat. *vomer, -em*) (*ibidem*, p. 33). Ultimii doi termeni, care denumesc o acţiune, respectiv un obiect de amănunt, alături de *aratŭ*, „cuvânt de bază", „nu puteau ajunge până la noi, afirmă savantul aromân, decât numai admiţând că nu numai românii, peste tot, dar şi aromânii, după despărţirea lor de dacoromâni, au trebuit multă vreme să se ocupe cu agricultura, tot aşa de intensiv, cum mai târziu au continuat să se ocupe cu păstoritul" (*Românii nomazi*, p. 35).

Acestor cuvinte-argumente din terminologia agricolă, Th. Capidan le mai adaugă şi alţi doi termeni de origine latină din dialectul aromân, *car* şi *cărare* (< lat. *carraria* „drumul pe unde treceau carele") care, chiar dacă astăzi sunt pe cale de a ieşi din uz (sunt consemnaţi, însă, în lucrări lexicografice, în literatura populară şi în toponimie), demonstrează atât faptul că aromânii se ocupau şi cu cultivarea *agrelor*, cât şi că, alături de aromânii chervanagii, existau şi aromânii *cărăuşi*, care se ocupau cu transportul cerealelor (*ibidem*, p. 38).

În sprijinul rezultatelor obţinute din analiza materialului lexical sunt aduse şi fapte care ţin de sfera organizării sociale a acestei populaţii, şi anume structura *fălcărilor*[23], asemănătoare cu alte forme de organizare

[22] Termenilor din sfera agricolă evidenţiaţi de Th. Capidan, care probează faptul că aromânii au cunoscut, alături de păstorit, şi cultura pământului, li se adaugă *arător* „plugar" şi *arătură* „champ labouré", pentru care vezi Vasile Frăţilă, *Glose aromâne (Pe marginea „Autobiografiei" lui C. Belemace)*, în idem, *Studii lingvistice*, Timişoara, Ed. Excelsior, 1999, p. 170-171.

[23] Din punct de vedere etnolingvistic este interesant şi modul în care Th. Capidan explică originea cuvântului *fălcare*. Apreciind că originea acestui termen trebuie pusă în legătură cu „felul vechilor aşezări româneşti", savantul aromân propune drept etimon latinescul *falcalis*, *-em* (< *falx*, *-cem* „secere"), care a trebuit să însemne iniţial „porţiunea de pământ în forma «secerei» pe care se afla grupată o aşezare de mai multe familii" (*Românii nomazi*, p. 165-166). Th. Capidan acceptă ca posibil etimon şi lat. *falcaria*, propus de Candrea şi Densusianu (*Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucureşti, 1907-1914), însă nu cu înţelesul dat de aceştia, „portion de terre fauchée", ci cu acela de „porţiunea de pământ sub forma unei falce", întrucât „la alegerea unui loc pentru o aşezare nu juca nici un rol faptul dacă porţiunea de pământ este secerată sau nu. Principalul era ca satul sau felul de aşezare să aibă o formă care putea ajuta mai bine la apărarea lui atunci când satul ar fi fost atacat din afară. În cazul acesta, forma secerei convenea cel mai mult" (*Românii nomazi*, p. 166); vezi şi *Aromânii*, p. 146.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

socială specifice populațiilor sedentare (de ex., *zadruga* la slavi), precum şi sensul pe care trebuie să-l fi avut inițial cuvântul *celnic* („la origine, celnicul nu era un fruntaş printre păstori, aşa cum el este astăzi la aromânii nomazi, ci o autoritate a cărei evoluție a ajuns numai la demnitatea pe care o avea în sec. XIV la sârbi, popor sedentar. În această funcțiune (sic!) el a trebuit să existe odată şi la aromâni" (*Românii nomazi*, p. 39)).

Din studiul consacrat *Românilor nomazi*, trebuie reținute şi considerațiile lui Th. Capidan privind *portul* aromânilor păstori şi munteni. Deşi analiza realizată de savantul aromân în vederea demonstrării vechimii şi a specificului acestui port (văzut ca factor/element de individualizare etnică) are, ca de altfel întreg studiul în discuție, un caracter preponderent „etno-istoric" (vezi *supra*), informațiile furnizate de faptele lingvistice constituie, din nou, argumente importante în rezolvarea problemelor urmărite. Altfel spus, potrivit lingvistului clujean, vechimea portului acestor populații este susținută atât de forma[24] unitară sub care se prezintă acesta în cadrul tuturor tulpinilor de păstori aromâni, cât şi de originea unora dintre cuvintele care denumesc piese de bază: *căčulă*, *brân* (de origine autohtonă), *cămeaşă*, *keptar*, *sarică* şi *tâmbare* (de origine latină), *zmeane* (de proveniență veche slavă) (*ibidem*, p. 86-87). Dacă în cazul acestor realii, originea termenilor care le desemnează constituie „garanția" vechimii şi, implicit, a importanței lor în constituirea specificului portului aromânesc, în cazul altor piese de îmbrăcăminte precum *țipune*, *cunduş*, *tălăgar*, *l'ot* şi *čoariț* (*ibidem*, p. 86, 87), argumentul principal pentru includerea lor în rândul elementelor care alcătuiesc specificul acestui port nu-l mai constituie proveniența acestora (după cum demonstrează denumirile lor, este vorba de împrumuturi recente), ci procesul de adaptare/integrare la care au fost supuse în momentul în care au fost împrumutate: „Numai aşa se explică de ce *țipunea* aromânilor nu se mai aseamănă cu *zăbunul* dacoromânilor, sau cu *zubunul* sârbilor şi cu *džiponul* albanezilor, deşi toate au plecat de la haina venețiană *zipon-zupon*, care este străină şi la italieni şi, probabil, a avut o altă formă" (*ibidem*, p. 95).

În *monografia* consacrată descrierii vieții păstoreşti la aromâni, Th. Capidan nu a inclus şi tulpina păstorilor aromâni grecizați cunoscuți sub numele de sărăcăciani, aceştia făcând, în schimb, obiectul unui studiu special: *Sărăcăcianii. Studiu asupra unei populațiuni româneşti*

[24] Th. Capidan realizează şi o expunere detaliată a pieselor de vestimentație (atât a celor purtate de bărbați, cât şi de femei), cu indicarea materialului, culorii, formei, întrebuințării acestora, făcând uneori comparații şi cu portul aromânilor sedentari, mai supus influențelor externe. Această descriere amănunțită a portului popular aromânesc este însoțită de expunerea terminologiei aferente, cu precizarea denumirilor care există în cadrul diferitelor tulpini.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

grecizate[25], în care datele etnografice şi cele lingvistice sunt analizate într-o manieră mai unitară şi mai sistematică şi în care intenţia de a realiza o astfel de abordare interdisciplinară este declarată. Mai mult, perspectiva etnolingvistică este dublată şi întărită de una comparativă, articolul lui Th. Capidan întrunind, în acest fel, toate cerinţele unui studiu de etnolingvistică comparată.

Încercând să demonstreze originea românească a sărăcăcianilor şi să combată, astfel, părerile lingvistului danez Cristian Höeg care, în lucrarea *Les Saracatsans. Une tribu nomade grecque*[26], a susţinut originea grecească a acestora, Th. Capidan consideră că una dintre principalele carenţe ale studiului amintit o constituie tocmai absenţa dimensiunii comparative, mai exact, corelarea modului de viaţă al acestor păstori cu cel al altor populaţii balcanice la care păstoritul deţine un loc de frunte (în primul rând, aromânii), operaţie care ar fi putut furniza date importante în rezolvarea acestei chestiuni.

Realizând tocmai un astfel de demers, Th. Capidan identifică o serie de similitudini între modul de viaţă al sărăcăcianilor şi al altor tulpini de aromâni (acelaşi tip de locuinţă întâlnit şi la fărşeroţi şi la sărăcăciani – „şi unii şi alţii locuiesc în colibe rotunde cu vârful (acoperişul) colibei numit *căculă*" (*Sărăcăcianii*, p. 958); organizarea socială asemănătoare cu cea întâlnită la toate tulpinile de aromâni – familii grupate sub conducerea unui *celnic*, care are aceleaşi atribuţii la ambele populaţii; „identitatea" în port „în forma lui cea mai veche" (*ibidem*) şi obiceiuri, în special cu fărşeroţii), care, coroborate cu cele lingvistice (în idiomul vorbit de sărăcăciani există aproximativ 70 de cuvinte aromâneşti, cea mai mare parte a acestora fiind termeni din sfera vieţii păstoreşti – *ibidem*, p. 948-956), constituie tot atâtea argumente pentru demonstrarea originii româneşti a acestei populaţii, evidenţiind, încă o dată, pertinenţa şi utilitatea unei abordări de acest tip.

A doua „arie problematică majoră" identificată în opera lui Th. Capidan, în care abordarea interdisciplinară este predominantă, priveşte concordanţele existente între limbile balcanice, „fenomen" cunoscut în literatura de specialitate sub numele de *convergence area*, *Sprachbund* sau *uniune lingvistică balcanică*. Consideraţiile savantului aromân cu privire la această chestiune se găsesc, în principal, în discursul său de recepţie la Academia Română, *Romanitatea balcanică*[27].

---

[25] În „Dacoromania", IV, partea a II-a (1924-1926), 1927, p. 923-959.

[26] C. Höeg, *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque. I. Etude linguistique précédée d'une notice ethnographique; II. Textes (contes et chansons, vocabulaire technique, index verborum)*, Paris, 1925-1926, *apud* Th. Capidan, *Sărăcăcianii*, p. 923.

[27] Discurs rostit la 26 mai 1936 cu răspunsul d-lui Sextil Puşcariu, 1936, Academia Română. Discursuri de recepţie, LXVII.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

Bun cunoscător al teritoriului balcanic, precum şi al limbilor şi realităţilor – actuale şi trecute – din acest areal, Th. Capidan a intuit faptul că, pentru definirea aşa-numitei *uniuni lingvistice balcanice* şi, totodată, pentru identificarea cauzelor care au dus la constituirea acesteia, este necesară o corelare a faptelor lingvistice cu cele extralingvistice, doar o astfel de abordare[28] – completă şi complexă, cu luarea în considerare a tuturor factorilor care ar fi putut influenţa, într-un fel sau altul, evoluţia „convergentă" a acestor limbi, având şanse reale de reuşită. Deşi, după cum preciza Mircea Borcilă, elementele de noutate aduse de Th. Capidan nu sunt numeroase, acesta „trebuie considerat, alături de Sextil Puşcariu, printre savanţii care au pus bazele cercetării strict ştiinţifice a relaţiilor cultural-lingvistice interbalcanice"[29].

O primă observaţie importantă făcută de lingvistul clujean în această problemă se referă la necesitatea ordonării/ierarhizării materialului comun limbilor vorbite în această parte a Europei în funcţie de importanţa, de puterea de relevanţă a fenomenelor: „trebuie să facem deosebire între ceea ce constituie realităţi lingvistice permanente cu o răspândire uniformă în toate limbile balcanice şi între ceea ce constituie [sic!] numai accesoriu şi lipsit de uniformitate" (*Romanitatea balcanică*, p. 50).

Asemeni lui Sextil Puşcariu[30], Th. Capidan consideră, în termenii criteriului menţionat, că aspectul comun al limbilor sud-est europene se datorează, în principal, elementelor *accesorii* – anumite similitudini de ordin lexical (cuvinte de civilizaţie comună, cu dezvoltări semantice asemănătoare, proverbe), sintactic şi frazeologic, precum şi unele credinţe, tradiţii şi obiceiuri comune – şi nu unui „sistem constant de corespondenţe gramaticale" (*ibidem*, p. 30), ca în cazul limbilor înrudite. Astfel, deşi, într-un studiu din 1924, savantul aromân considerase că limbile care

[28] „Sarcina mea, în această expunere este să arăt, pe temeiul acestor principii [fiziologic, psihologic şi social], dar mai ales a celor două din urmă [sic!], psihologic şi social, cauzele eficiente care au determinat aspectul balcanic al romanităţii noastre în relaţie cu diferitele evenimente istorice. Pentru toate acestea însă, se cere mai întâiu [sic!] să facem cunoştinţă cu configuraţia fizică a Peninsulei Balcanice, pentru că, nicăieri ca în Balcani, nu se arată o legătură atât de strânsă între faptele umane şi condiţiunile [sic!] naturale ale porţiunii de spaţiu terestru, în care aceste fapte se desfăşoară" (*Romanitatea balcanică*, p. 13-14).

[29] Mircea Borcilă, *Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică*, p. 187.

[30] Vezi, în special, *Limba română*, *I*, p. 164: „Aceeaşi atmosferă locală, aceleaşi influenţe culturale, aceeaşi religie şi acelaşi folclor, dar mai ales aceeaşi structură socială au produs aceeaşi mentalitate, cu concepţii şi convingeri identice, care, la rândul ei, a produs aceeaşi imaginaţie lingvistică, cu trebuinţe identice de îmbogăţire a graiului. Când gândul era îmbrăcat într-o formă nouă, expresia figurată era uşor înţeleasă, apreciată, primită sau imitată imediat. Aşa se explică de ce […] cele mai numeroase coincidenţe se găsesc tocmai în frazeologie şi în expresiile metaforice".

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

constituie aşa-numita *uniune lingvistică balcanică* pot fi reduse la o singură „limbă-tip”[31], în lucrările ulterioare va accepta existența unei astfel de „uniuni” doar în măsura în care prin aceasta se înțelege o unitate care are la bază o serie de elemente de „civilizație şi de împrumut” (nici măcar sub acest aspect uniunea lingvistică balcanică nu se prezintă ca un tot unitar[32]) şi nicidecum o „unitate lingvistică, comparabilă unităților care au la bază o origine comună” (*Romanitatea balcanică*, p. 50, 52).

Dincolo de aceste delimitări teoretice ale problemei, important pentru demersul nostru este şi faptul că, pentru identificarea motivelor care au dus la constituirea acestui aspect balcanic, Th. Capidan porneşte, după cum însuşi mărturiseşte, de la studiul anumitor „realități din viața popoarelor balcanice” (*ibidem*, p. 30), luând în considerare aspecte de ordin geografic, istoric şi, nu în ultimul rând, aspecte legate de tipul de cultură pe care îl ilustrează fiecare popor din acest areal.

---

[31] “[…] În limba fiecărui popor din peninsula Balcanică, inclusiv [a] români[lor], în afară de elementul constitutiv, specific pentru fiecare limbă în parte, mai intră ceva care, la prima vedere, ar părea că nu-i nici grecesc, nici albanezesc [sic!], nici românesc, nici slav, însă care, nu numai că este ceva comun pentru fiecare din aceste limbi, dar pare aşa de firesc, încât toate aceste limbi, deşi au cuvinte deosebite, se pot reduce la una şi aceeaşi *limbă-tip*, pentru care numai dacă am vrea să-i schimbăm cuvintele – fără a ne mai preocupa de frazeologie sau sintaxă – am putea obține orice limbă balcanică am dori: greacă, albaneză, română sau sârbă” (*Raporturile lingvistice slavo-române*, *I. Influența română asupra limbei* [sic!] *bulgare*, în „Dacoromania”, III (1922-1923), 1924, p. 132.

[32] „Cu toate acestea, ar fi să exagerăm, dacă ne-am închipui că această conformație aproape unitară ar fi identică pentru toate limbile balcanice. […] *Deosebirile acestei conformații nu se arată numai de la o limbă la alta, dar şi de la o regiune la alta în sânul aceleiaşi limbi* [s.n. A.-M. P.]. Aceasta dovedeşte că aspectul balcanic al limbilor vorbite de popoarele sud-est europene sub raportul unităților de civilizație şi împrumut nu reprezintă ceva organic unitar, ci accesoriu şi regional” (*Romanitatea balcanică*, p. 50).

În soluționarea problemei aspectelor comune limbilor sud-est europene, de un real folos ar fi fost atlasele lingvistice, întocmite fie pentru fiecare limbă balcanică în parte, fie pentru întregul spațiu balcanic (această idee a fost avansată pentru prima dată de Tache Papahagi la primul congres al filologilor români de la Bucureşti, în 1926; vezi, în acest sens, Zamfira Mihail, *Etimologia din perspectivă etnolingvistică*, p. 33-35).

Necesitatea realizării unor astfel de instrumente lingvistice este susținută, chiar dacă sub o formă nu întotdeauna suficient de explicită, şi de Th. Capidan. Astfel, vorbind despre elementele balcanice pătrunse în limba română prin intermediul limbilor slave meridionale, savantul aromân aprecia că această problemă nu va putea fi soluționată atâta timp cât „nu se va produce ordine în materialul balcanic, în sensul de a se cunoaşte cu precizie ceea ce ține de fondul indigen, de ceea ce revine fiecărei limbi în parte. *În domeniul acesta, amestecul este atât de mare, încât un început de lămurire se va putea face abia după ce se va reuşi să se fixeze extensiunea geografică a fiecărui cuvânt în parte*” [s.n. A.-M. P.] (*Limbă şi cultură*, p. 228). Vezi şi *Raporturile lingvistice slavo-române*, p. 176: „Cât timp vom duce lipsă de monografii speciale pentru fiecare limbă în parte, în care să se stabilească ce este specific al ei şi ce este împrumutat din altă limbă, chestiunea coincidențelor şi paralelismelor nu va spune nimic precis privitor la puterea de influență pe care o limbă ar fi putut-o exercita asupra alteia”.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

Astfel, un prim factor care a favorizat constituirea aspectelor comune limbilor sud-est europene este, în opinia lui Th. Capidan, configuraţia fizică a Peninsulei Balcanice. Aspectul prin excelenţă orografic[33] al acestui teritoriu, precum şi existenţa unor mijloace de comunicaţie preponderent naturale – văi mai mari sau mai mici, drumuri păstoreşti – au facilitat izolarea grupurilor umane care se depărtau de aşezările lor de baştină şi, în cele din urmă, asimilarea, deznaţionalizarea acestora prin limbă de către populaţiile în mijlocul cărora ajungeau („Prin izolare se explică în Balcani pierderea slavilor în mijlocul grecilor şi albanezilor, din care azi n-au mai rămas decât numai numele de localităţi slave în Grecia şi Albania. Tot prin izolare au dispărut populaţiile albaneze şi aromâne în mijlocul grecilor şi slavilor. Aceluiaşi proces [i-]au fost supuse în nordul peninsulei populaţiile slave în mijlocul românilor şi populaţiile româneşti în mijlocul slavilor” (*ibidem*, p. 17)).

Aşadar, factorul geografic, dublat de evenimentele istorice care au provocat numeroase deplasări de populaţie, precum şi extraordinara mobilitate a popoarelor balcanice, determinată în special de ocupaţia acestora cu păstoritul, au făcut ca această parte a Europei să fie cadrul unor fuziuni etnice şi, implicit, lingvistice, puţin obişnuite, care, corelate cu

[33] Th. Capidan oferă câteva exemple şi pentru modul în care aspectul orografic al Peninsulei Balcanice se reflectă în toponimie („numiri topice” precum *tsitate*, *castru*, *căstrie* cu compusele *Malacastra*, *Ghinocastru*, *Arghirocastru* sunt frecvente în Peninsula Balcanică) şi în antroponimie (*Castrati*, *Castrioti*, precum şi alte antroponime care au la bază sensul de „locuitorii unei localităţi întărite cu castru”) (*Romanitatea Balcanică*, p. 14).

Un alt exemplu ilustrativ pentru modul în care configuraţia fizică a Peninsulei Balcanice se reflectă la nivel lexical, îl găsim în *Numele geografice din România şi Dicţionarul toponimic român* („Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare”, seria III, tomul XV, 1946, mem. 2, p. 1-42). Încercând să explice diferenţa în alegerea determinatului din structura numelor de aşezări la tracii din sudul Dunării şi geto-dacii din nordul fluviului, savantul aromân porneşte de la aspectul fizic al regiunilor ocupate de aceste populaţii, considerând că acesta a determinat, într-un fel sau altul, folosirea (alegerea) unuia dintre cele două elemente: *-dava* (*-deva*) la geto-daci (*Buridava*, *Capidava* etc.), respectiv *-para (-pera*) la tracii din sudul Dunării (*Druzipara*, *Bessapara* etc.).

Lingvistul clujean apreciază că determinatul *-para* provine din rădăcina indoeuropeană **per-* „a duce dincolo, a transporta, a trece” şi are sensul „vad, trecătoare, drum”, fiind astfel termenul cel mai potrivit pentru a desemna amplasamentul aşezărilor trace, situate, datorită caracterului preponderent montan al regiunilor din sudul Dunării, „pe văi, de-a lungul drumurilor şi al trecătorilor” (*ibidem*).

Ca etimon al cuvântului *-dava*, Th. Capidan propune rădăcina indoeuropeană **dhe* „a pune, a aşeza”, însemnând la origine „aşezare, sat”, semnificaţie ce corespunde unei necesităţi determinate de configuraţia geografică a ţinuturilor din nordul Dunării, „geto-dacii, care în cea mai mare parte erau agricultori şi îşi aveau satele mai mult în câmpie, [având] nevoie pentru denumirea satelor lor de un cuvânt care să însemneze, simplu, <aşezare>” (*ibidem*).

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

influenţele venite din partea „unităţilor de civilizaţie superioară” (*ibidem*, p. 49), au contribuit la formarea unei *mentalităţi* balcanice comune, reflectată, cu precădere, la nivel lexical, în acele particularităţi numite de Th. Capidan *accesorii*.

În acest „conglomerat”, mozaic etnic, reprezentat de Peninsula Balcanică, poporul cu civilizaţia cea mai dezvoltată au fost grecii. Acest fapt, precum şi prestigiul limbii greceşti, au determinat numeroşi lingvişti să atribuie acestei influenţe un rol deosebit de important în constituirea aspectului „comun” al limbilor sud-est europene. În opoziţie cu aceştia, Th. Capidan apreciază că influenţa grecească a fost redusă, aspect explicabil, în principal, prin absenţa grecilor din interiorul Peninsulei. Această situaţie oarecum surprinzătoare, având în vedere că prezenţa lor a fost semnalată în regiuni mult mai îndepărtate de vechea Eladă, este interpretată de savantul aromân ca fiind o consecinţă a modului lor de viaţă[34]: „pentru greci, adevărata patrie este marea. De când există ei în peninsulă, marea a fost centrul în care s-a polarizat întreaga lor activitate. Pentru ei, continentul nu reprezenta decât o ţară de exploatat. Ei nu se gândeau şi nici nu puteau să-l câştige spre a introduce civilizaţia lor. Le ajungea să-l exploateze din punctul de vedere comercial, adică să atragă bogăţiile din interiorul lui, în schimbul mărfurilor pe care le aduceau din ţările cele mai îndepărtate. Oricât de fertilă ar fi fost o regiune, nu-i atrăgea numai dacă la acea regiune duceau drumuri de comunicaţii proprii pentru traficul comercial. Din acest motiv, de cele mai multe ori şi aproape în toate ţinuturile de expansiune veche grecească, ei au rămas legaţi solului de lângă mare” (*ibidem*, p. 21-22).

Afirmaţia lui Th. Capidan privind răspândirea grecilor în antichitate, în Peninsula Balcanică, contrazice datele pe care le oferă numărul mare de inscripţii în limba greacă descoperite în Albania şi Macedonia. Însă prezenţa inscripţiilor[35], susţine lingvistul clujean, nu

[34] Potrivit lui Th. Capidan, acestui tip de viaţă *maritim* i se opune tipul *montan* – reprezentat de aromâni şi de albanezi, respectiv cel *agricol* – caracteristic populaţiei slave (vezi, în acest sens, *Romanitatea balcanică*, p. 21, 43).

[35] Pe baza discrepanţei existente între numărul de inscripţii în limba greacă şi prezenţa reală a elementului grec, Th. Capidan contestă valabilitatea liniei Jireček, apreciind că „împărţirea Peninsulei Balcanice în două zone diferite, în funcţie de numărul de inscripţii în greacă sau latină […] nu corespunde realităţilor balcanice” (*La Romanité balkanique*, în „Balcania”, I, 1938, p. 51). Totodată, prezenţa puţin numeroasă a grecilor în perioada veche în interiorul Peninsulei Balcanice a constituit unul dintre argumentele aduse de lingvistul clujean pentru susţinerea autohtoniei unor aromâni în locurile în care se găsesc astăzi: „judecând după acest criteriu greşit, strămoşii aromânilor n-ar fi putut trece dincolo de linia trasată de Jireček, căci pe dată ar fi fost înghiţiţi de greci. Şi totuşi, dacă ne referim la spusele cronicarului grec din sec. XI, Kekaumenos, aflăm că celnicii aromânilor petreceau vara cu turmele pe înălţimile munţilor din Bulgaria, iar iarna veneau la iernatec

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

demonstrează şi existenţa unei populaţii numeroase greceşti şi, cu atât mai puţin, o influenţă a limbii greceşti, ci doar faptul că întreaga Peninsulă se afla sub influenţa culturii, nu a limbii (!), greceşti. Această distincţie între influenţa exercitată, pe de o parte, de *limba* şi, pe de alta, de *cultura greacă*, asupra căreia Th. Capidan a insistat în numeroase rânduri, este necesară pentru o înţelegere justă a contribuţiei greceşti la formarea aspectului balcanic, deoarece, chiar dacă a existat o influenţă a culturii bizantine, susţine savantul aromân, aceasta „a trecut de la popor la popor fără cunoaşterea limbii greceşti în straturile de jos ale poporului. Ea a contribuit cel mult la uniformizarea unor concepţii despre viaţă. Dar şi sub acest raport, am exagera prea mult, dacă am admite că totul vine de la bizantini" (*ibidem*, p. 32-33).

Un alt argument adus de Th. Capidan în favoarea susţinerii influenţei reduse a limbii greceşti îl constituie absenţa elementelor vechi greceşti din română şi albaneză („terminologia creştină, […] în primele două secole din era creştină, s-a răspândit în Orient în limba greacă. În privinţa aceasta, azi, avem mai puţine cuvinte greceşti în limbile română şi albaneză decât în celelalte limbi romanice" (*ibidem*, p. 26)), precum şi situaţia aromânei. După cum se ştie, aromânii, din momentul despărţirii dialectale, au fost în contact permanent cu civilizaţia şi limba greacă, însă, în mod surprinzător, idiomul lor „nu arată particularităţi mai multe sau mai vechi, care să îndreptăţească, sub acest raport, un plus de influenţă grecească" (*ibidem*, p. 32).

Dacă în ceea ce priveşte aspectul balcanic al romanităţii orientale contribuţia greacă şi cea slavă[36] s-au concretizat, cu precădere, în elemente de ordin secundar, aportul substratului traco-ilir a fost mult mai important, putând fi urmărit, în opinia lui Th. Capidan, atât la nivel lexical[37], cât şi fonetic, morfologic şi sintactic.

în Thesalia. Acest obicei pe care aromânii îl practică şi azi, desigur că l-au practicat cu un mileniu înainte de spusele cronicarilor, înainte chiar de a fi fost românizaţi" (*Aromânii*, p. 25).

[36] „Trebuie să facem o deosebire între i n f l u e n ţ a s l a v ă asupra limbii române şi între c o n t r i b u ţ i a s l a v ă la aspectul balcanic. Cea dintâi este foarte puternică, întrucât a fost ajutată de biserică şi administraţie; cea din urmă foarte redusă" (*Romanitatea balcanică*, p. 34).

[37] Th. Capidan realizează şi o clasificare pe sfere semantice a cuvintelor din fondul autohton (*părţile corpului*, *rude de aproape*, *îmbrăcăminte*, *termeni pastorali*, *nume de plante*, *cuvinte pentru desemnarea unei autorităţi, la început, cu întrebuinţare în viaţa pastorală*, *nume de vieţuitoare*, *cuvinte care ţin de înfăţişarea fizică a pământului* (*Romanitatea balcanică*, p. 35-36), locul central deţinându-l, şi în acest caz, cuvintele care au legătură, într-un fel sau altul, cu viaţa păstorească. Vezi, în acest sens, şi Grigore Brâncuş, *Semantica termenilor româneşti din substrat*, în *Semantică şi semiotică* (sub redacţia acad. I. Coteanu şi prof. dr. Lucia Wald), Bucureşti, 1981, p. 211-215.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

Aşadar, concepţia lui Th. Capidan privind modul de abordare a controversatelor raporturi interbalcanice[38] şi, mai ales, aplicarea acesteia, i-au permis să realizeze, după cum afirma M. Borcilă, „una din cele dintâi încercări de delimitare mai riguroase a aspectului propriu-zis etnolingvistic al chestiunii şi, în acelaşi timp, de abordare a ei din unghiul situaţiei actuale a idiomurilor romanice sud-dunărene”[39]. Însă aceste delimitări/precizări cu caracter mai mult teoretic, ar fi trebuit completate cu o analiză concretă a concordanţelor lingvistice balcanice, aspect care, din păcate, cu puţine excepţii, nu se regăseşte în opera savantului aromân.

O astfel de excepţie o constituie articolul *Le jeu aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais*, care constituie, prin metoda utilizată, un adevărat model de cercetare etnolingvistică comparativă sud-est europeană.

Deşi nu au intrat în atenţia cercetătorilor, jocurile de copii întâlnite la popoarele balcanice ilustrează, la scară redusă, complicatele raporturi interbalcanice atât prin răspândirea lor extraordinară, cât şi prin faptul că, în ciuda originii diferite, au dezvoltat, datorită anumitor împrejurări, un număr mare de trăsături comune.

Privit din această perspectivă, articolul lui Th. Capidan este important nu numai datorită rezultatelor concrete la care ajunge autorul în legătură cu situaţia jocului cu arşice la români, slavi şi albanezi, cât şi prin faptul că modalitatea de abordare, precum şi problemele ridicate sunt valabile nu numai pentru acest caz particular, ci şi pentru majoritatea concordanţelor sud-est europene. Astfel, întrebarea centrală care se ridică cu privire la similitudinile balcanice identificate în cazul jocului cu arşice, dar şi cu privire la concordanţele existente, în general, în arealul balcanic, este dacă aceste trăsături comune derivă dintr-un izvor unic (limba şi cultura greacă) şi s-au extins apoi şi la celelalte popoare balcanice sau au apărut independent în cadrul fiecărei comunităţi balcanice, suferind ulterior influenţe reciproce.

---

[38] Concepţia lui Th. Capidan cu privire la necesitatea unei perspective largi, interdisciplinare în interpretarea realităţilor balcanice, este ilustrată şi de modul în care acesta a încercat să elucideze probleme controversate precum originea şi teritoriul de formare a poporului albanez (vezi, în special, *Romanitatea balcanică*, p. 40-47). Pentru rezolvarea acestor aspecte, savantul aromân a atras în discuţie elemente care privesc tipul de civilizaţie pe care-l ilustrează albanezii (mai exact, tipul *muntean*), precum şi argumente care ţin de sfera organizării sociale a acestora, criticând chiar poziţia unor lingvişti care, abordând aceeaşi problematică, s-au folosit exclusiv de mijloace lingvistice: „ […] je crois qu’on exagère trop lorsqu’on veut expliquer tout par des moyens linguistiques, sans tenir compte des réalités balkaniques” (*La Romanité Balkanique*, p. 52; vezi şi p. 53); vezi şi idem, *Romanitatea balcanică*, p. 44.

[39] *Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică*, p. 187.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

În ceea ce priveşte jocul cu arşice, studiind comparativ terminologia acestui joc la români (aromâni şi dacoromâni), slavi şi albanezi, precum şi diferitele forme sub care se practică acesta (cu trimitere şi la situaţia existentă în antichitatea greacă), şi ţinând seama de marea lui extensiune geografică (este cunoscut în toată Europa, Asia etc.), Th. Capidan ajunge la concluzia că se poate vorbi de o *poligeneză* a jocului cu arşice, acesta fiind cunoscut „peste tot unde a existat un început de viaţă pastorală" (*ibidem*, p. 229). Modificările pe care le-a suferit de-a lungul timpului se datorează, însă, influenţelor reciproce exercitate de popoarele balcanice, cu un plus de influenţă venit din partea grecilor, în special asupra popoarelor din vecinătatea lor, fapt dovedit de popularitatea de care se bucura jocul în discuţie la aceştia, dar mai ales de prezenţa în cadrul terminologiei din aromână a acestui joc atât a unor cuvinte vechi greceşti (*basileus*, *ippos*, *curilos*), cât şi a unor elemente mai recente. Din păcate, influenţa greacă se poate detecta mai mult la nivel lexical, nu şi la cel al formelor sub care se practică acest joc, deoarece pentru perioada veche informaţiile sunt puţin numeroase, iar pentru perioada actuală, Th. Capidan nu a dispus de materialul necesar realizării unei comparaţii în acest sens. Terminologia jocului cu arşice la români, slavi şi albanezi atestă şi prezenţa unor influenţe mai recente, dintre acestea pe primul loc situându-se cea turcă, iar, pentru jocul românesc, după această influenţă, cantitativ, aflându-se cea slavă (în special în cazul românilor din Macedonia).

Aşadar, rezultatele obţinute de Th. Capidan în acest studiu demonstrează că şi jocurile pentru copii, în speţă jocul cu arşice, pot fi incluse în categoria acelor elemente care au contribuit la formarea aspectului comun al limbilor sud-est europene şi la a căror apariţie şi difuzare: „fiecare popor balcanic a contribuit cu o parte din sufletul şi simţirea lui. Dacă însă mai târziu acestea au ajuns un bun comun pentru toate popoarele balcanice, aceasta se datoreşte numai exageratei promiscuităţi balcanice, promiscuitate provocată de mulţimea evenimentelor istorice şi susţinută de aspectul prea fragmentar al peninsulei" (*Romanitatea balcanică*, p. 33).

În loc de concluzii:

Studiile propriu-zise de etnolingvistică ale lui Th. Capidan sunt puţin numeroase, însă perspectiva etnolingvistică este prezentă, chiar dacă mai mult sau mai puţin sistematic, în majoritatea lucrărilor sale. Acest fapt, dar mai ales rezultatele concrete la care ajunge Th. Capidan (în privinţa îndeletnicirilor străromânilor, originii sărăcăcianilor, uniunii lingvistice balcanice etc.) prin aplicarea acestei „metode", îl aşază pe acesta în rândul lingviştilor români care au pus bazele cercetării interdisciplinare a

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

fenomenului lingvistic, îndepărtându-se, în acest fel, de doctrina neogramatică în spiritul căreia îşi făcuse studiile la Leipzig şi îşi începuse activitatea ştiinţifică.

BIBLIOGRAFIE

Borcilă, Mircea, *Opera lingvistică a lui Theodor Capidan*, în „Cercetări de lingvistică", XXIV, 1979, nr. 2, p. 129-158.

Idem, *Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică*, în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte", seria IV, tomul II, 1981, EA, p. 179-196.

Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Academia Română. Studii şi cercetări, XX, 1932.

Idem, *Conservatizmul dialectului nostru faţă de acela al limbii greceşti*, în „Lumina" [Bitolia], IV, 1906, nr. 4, p. 97-101.

Idem, *Importanţa dialectelor pentru bogăţia limbii române*, în „Conferenţa", I (1936-1937), 1937, nr. 9 şi 10, p. 14.

Idem, *Însemnătatea dialectului nostru aromânesc*, în „Lumina" [Bitolia], III, 1905, nr. 4, p. 106-111.

Idem, *La Romanité Balkanique*, în „Balcania", I, 1938, p. 47-54.

Idem, *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943.

Idem, *Meglenoromânii. I. Istoria şi graiul lor*, Academia Română. Studii şi cercetări, VII, 1925.

Idem, *Numele geografice din România şi Dicţionarul toponimic român*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare", seria III, tomul XV, 1946, mem. 2, p. 1-42.

Idem, *Raporturile lingvistice slavo-române*. *I. Influenţa română asupra limbei bulgare*, în „Dacoromania", III (1922-1923), 1924, p. 129-238.

Idem, *Réponse critique au* ***Dictionnaire d'étymologie koutzovalaque*** *de Constantin Nicolaidi*, Salonique, Etablis Acquarone, 1909.

Idem, *Romanitatea balcanică*. Discurs rostit la 26 mai 1936 cu răspunsul d-lui Sextil Puşcariu, 1936, Academia Română. Discursuri de recepţie, LXVII.

Idem, *Românii nomazi. Studiu din viaţa românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.

Idem, *Sărăcăcianii. Studiu asupra unei populaţiuni româneşti grecizate*, în „Dacoromania", IV, partea a II-a (1924-1926), 1927, p. 923-959.

Idem, *Le jeux aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais*, în „Revue internationale des études balkaniques", tom. I, 1934, p. 211-231.

Frăţilă, Vasile, *Glose aromâne (Pe marginea „Autobiografiei" lui C. Belemace)*, în idem, *Studii lingvistice*, Timişoara, Ed. Excelsior, 1999, p. 164-181.

Mihail, Zamfira, *Etimologia din perspectivă etnolingvistică*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000.

Idem, *Recherches d'ethnographie linguistique comparée du sud-est européen*, în „Bulletin AIESEE", XI (1973), nr. 1-2, p. 139-150.

Idem, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, în „Revista de etnografie şi folclor", 1989, nr. 4, p. 371-373.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)

Puşcariu, Sextil, *Limba română*. *I. Privire generală*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1976.

ASPECTS ETHNOLINGUISTIQUES DANS L'OEUVRE DE THEODOR CAPIDAN

(Résumé)

La perspective ethnolinguistique est présente d'une manière plus ou moins systématique dans presque toutes les études de Theodor Capidan. L'application de cette méthode lui permet d'obtenir des résultats notables pour des problèmes tels que les anciennes occupations des aroumains, l'origine des saracatsans, l'union linguistique balkanique, etc.

BDD-A6364 © 2004-2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:27 UTC)